

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Экономика және бизнес жоғары мектебі

«Әлеуметтік саланы мемлекеттік реттеу»

2023-2024 оқу жылының 2 семестрі

6B04101- «Мемлекеттік және жергілікті басқару» білім беру
бағдарламасы

Зейнетақы жүйесі
дамуының негізгі модельдері

Қазақстанның зейнетақы рыногы бүгінгі таңда еліміздің әлеуметтік-экономикалық жүйесінде неғұрлым қарқынды дамып отырғандардың бірі.

Олардың ішінде:

- ✓ еңбектен кейінгі кезеңде қалыпты өмір жағдайын қамтамасыз ету үшін зейнеткерлердің жинақ қаражаттарының жеткіліксіздігі,
- ✓ индерлік проблемалардың (өмір ұзақтығының әр түрлілігі, еңбек ақысындағы соның салдарынан еркектер мен әйелдер арасындағы зейнетақы мөлшеріндегі теңсіздік);
- ✓ өндірістік мүгедектік және т.б. проблемалардың шешімдерін таппауы,
- ✓ сонымен қатар мемлекет пен зейнетақымен қамсыздандыру проблемаларын жетілдіру шаралары қарастырылуда

Зейнетақы нарығы – бұл зейнетақы активтерін жинақтау, сақтау және оларды орналастыру және басқарумен байланысты экономикалық қатынастар жиынтығы білдіреді.

Қазақстанның зейнетақы рыногының құрылымына мыналар жатады:

- Мемлекеттік зейнетақы төлеу орталығы (ЗТМО);
- Жинақтаушы зейнетақы қорлары
- Банктер – кастодиандар
- ЗАИБ ЖАҰ
- Мемлекеттік емес жинақтаушы зейнетақы қоры
- Мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қоры

Ұлыбритания

Ұлыбританияның зейнетақы жүйесі әлемдегі ең көне жүйенің бірі (1908 жылдан бастап) және ұйымдастыру, реттеу және мүмкіндіктер жиынтығы бойынша ең күрделі. Британдық зейнеткерлер табысы мен еңбек өтіліне қарай мемлекеттен базалық зейнетақыны да, ұлттық сақтандыру жүйесінен еңбек зейнетақысын да ала алады. Мемлекеттік базалық зейнетақыны 65 жастан асқан ерлер мен 60 жастан асқан әйелдер алады, оның мөлшері еңбек өтіліне байланысты. Оның деңгейі шектелген және инфляцияға сәйкес мемлекет тарапынан индекстелген. Оған мемлекет қызметкердің орташа жалақысының 20 пайызы көлемінде кепілдік береді. Еңбек зейнетақысы да қызметкердің жарналары есебінен қалыптасады, бірақ қазірдің өзінде жұмыс берушінің жартысында. Бұл төлемдердің мөлшеріне тікелей байланысты және кірістің 20% -дан сәл астамын құрайды. Сонымен қатар, жеке зейнетақыны жинақтаудың көптеген жолдары бар – кәсіпорындардағы корпоративтік бағдарламалардан бастап ҰЗҚ-да ерікті зейнетақы жинақтарының дамыған жүйесіне дейін.

Германия

Германиядағы зейнетақы жүйесі ұрпақтар ынтымақтастығы принципіне негізделген – жұмыс істейтін адамдар қазіргі зейнеткерлерді ұстау үшін мемлекеттік қорға төлейді, содан кейін олар зейнетақысын одан алады. Олар қазір қанша жарна төлесе, соғұрлым олар кейінірек зейнетақы құқықтарын алады. Зейнетақы қорына неміс азаматының орташа жарнасы айлық жалақының шамамен 20% құрайды, оның жартысын жұмыс беруші төлейді. Азаматтың әскердегі қызметінде немесе әйелдерге декреттік демалыста болған кезде жарналар мемлекет есебінен төленеді. Зейнетақы формуласының өзі бүкіл еңбек ету мерзімінде жинақталған жеке коэффициенттерді ескере отырып есептеледі. Олар зейнетке шығу жасына (Германияда – 67 жас), еңбек өтіліне, жалақысына және зейнетақы түріне байланысты. Мемлекеттік зейнетақыдан басқа кәсіпорындардың өндірістік зейнетақысы бар, көптеген қызметкерлер мемлекеттік емес зейнетақы қорларына қатысады және жеке зейнетақы жоспары бар.

Батыс Еуропадағы зейнетақы жүйесі:Герман (зейнетке шығу жасы 67, ер және әйел)

**Государственное
пенсионное
страхование**

+

**Корпоративное
пенсионное
страхование**

+

**Частное
пенсионное
страхование**

Обязательно для граждан с доходом **менее 3 900 евро в мес.**

При «стаже лояльности» от 5 лет.
Регулируется законодательством.

Для граждан с доходом **более 3 900 евро в мес.**
+ предприниматели и фермеры

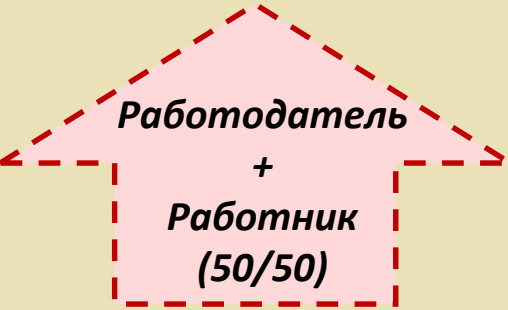
19% от заработка в мес.

Отчисления со стороны работодателя
+
процент от заработка самого работника

Отказ от гос. страхования.
Осуществляется через банки

+

**Фондовое
страхование
(фонды и акции)**

Франция

Зейнеткерлікке шығудың ең төменгі жасы – 60 жас. Француз азаматы 41 жыл жұмыс істеген болса, толық зейнетақы алады. Егер еңбек өтілі аз болса, зейнетақы мөлшері жетіспейтін тоқсан үшін немесе 65-ке дейін жетіспейтін жыл саны үшін 1,25%-ға азайтылады. Егер азамат 65 жаста лайықты демалысқа шықса, онда ол қашан жұмысқа кіріскеніне қарамастан толық көлемде жәрдемақы алады. 2013 жылы Франция үкіметі келесі зейнетақы реформасының жобасын ұсынды. Бұл қадам 2011 жылы 14 миллиард еуроны құраған, ал 2024 жылға қарай 20 миллиард еуроға жетуі мүмкін зейнетақы жүйесінің тапшылығын жеңуге көмектеседі.

Швеция

Швециядағы зейнетақы үш бөліктен тұрады - шартты түрде қаржыландырылатын, қаржыландырылатын және кепілдендірілген (міндетті минимум). Біріншісі қызметкерлердің жарналарынан қалыптасады, бұл жалақының 16% құрайды. Бұл ақша демографиялық және экономикалық жағдайға байланысты индекстелетін міндеттемелерге аударылады. Жинақтаушы бөлік қызметкердің жалақысына да байланысты, бірақ бұл оның шотындағы нақты ақша, оны NPF және Ұлыбритания арқылы инвестициялауға болады. Швециядағы инвестициялық белсенділік негізінен мемлекет тарапынан шектелген. Бір адам бірден бірнеше зейнетақы ала алады, бұрынғы жалақының орнын толтыру көрсеткіші 70%-ға жақын.

Финляндия

Финляндияда тарату жүйесі үлкен рөл атқарады. Бөлу элементі базалық және сақтандыру бөліктеріне бөлінеді. Базалық бөлігі ұлттық (мемлекеттік) зейнетақының ең төменгі мөлшеріне кепілдік береді. Еңбек зейнетақысының сақтандыру бөлігі орталықтандырылмаған және сақтандыру ұйымындағы немесе зейнетақы қорындағы таңдалған схемалардың біріне аударымдар есебінен қалыптасады. Схемалар салалық, жеке кәсіпорындар, әлеуметтік топтар. Схемалар ішінара қаржыландырылады.

Норвегия

Норвегиядағы зейнетақы мемлекет әрбір азаматқа төлейтін ең төменгі мөлшерден тұрады және еңбек өтілі мен жалақысына байланысты өседі. Сонымен қатар, елімізде мұнайдан түскен күтпеген пайданы инвестициялайтын Зейнетақы қоры бар. Мемлекет бұл ақшаны дүние жүзіндегі жылжымайтын мүлік пен қор нарығына салады. Скандинавия елдеріндегі зейнеткерлік жас ерлер мен әйелдер үшін 65-67 жасты құрайды, бірақ қазір үкіметтер оны 70-ке дейін көтеруді ойластыруда.

Эквадор

Эквадор 2013 жылы зейнеткерлікке шыққаннан бері International Living веб-сайты пайдаланушылардың дауыстары негізінде тұруға ең жақсы жер деп дауыс берді. Ел зейнеткерлерді өмір сүрудің төмен құнымен, қолайлы климатымен және қолжетімді медициналық қызметпен тартады. Үздік бестікке Панама, Малайзия, Мексика және Коста-Рика да кірді. Эквадордағы зейнетақы төлемдерінің 40%-ын мемлекет Әлеуметтік қамсыздандыру институты (IESS) арқылы қамтамасыз етеді. Қазіргі уақытта Эквадорда ай сайынғы зейнетақы алуды күтетіндер үшін зейнетке шығудың төрт нұсқасы бар: жас шектеуі жоқ (әлеуметтік қорға 480 ай сайынғы төлем немесе 40 жылдан астам жұмыс өтілі), 60 жас (360 айлық төлем немесе 30-дан астам жыл жұмыс), 65 жыл (180 айлық төлем немесе 15 жылдан астам жұмыс өтілі), 70 жыл (120 айлық төлем немесе 10 жылдан астам жұмыс). Эквадордың зейнеткерлік жасы 2019 жылдың мамырындағы жағдай бойынша 60 жасты құрады. IESS зейнетақы қоры тарату жүйесіне негізделген. Қазіргі таңда 170 мың қызметкер қосымша зейнетақы қорларына ай сайын жарна аударады. Олардың көпшілігі мемлекеттік секторға (прокуратура, сот, Петроэквадор қоры, муниципалдық қорлар және т.б.) жатады. Сондай-ақ жеке зейнетақы қорлары бар, мысалы, Ecuasobre FV компаниясының қоры немесе Эквадор Папа католиктік университетінің қоры. Эквадорда 65 жастан асқан адамдар үшін ауқымды жеңілдіктер бағдарламасы бар. Зейнеткерлерге салынатын салықты азайту, ел ішіндегі қоғамдық және жеке көліктерге (Галапагос аралдарын қоса алғанда), мәдени және спорттық іс-шараларға билеттерге, электр және су төлемдеріне (белгілі бір деңгейден төмен пайдалану) шамамен 50% жеңілдіктер.

Чили

Чилидің зейнетақы жүйесі әлемдегі инновациялық зейнетақы жүйелерінің бірі болып саналады, оның тәжірибесін әртүрлі елдер, соның ішінде Қазақстан да пайдаланды. Осы үлгінің схемасы негізінде зейнетақы жинақтарын қалыптастыру жауапкершілігі жұмыс істейтін азаматтарға беріледі. Олардың әрқайсысының жеке зейнетақы шоты бар, ол ай сайын жалақының 10% мөлшерінде жарналармен толықтырылады. Алдағы уақытта аударылған қаражатты азаматтың таңдауы бойынша жеке басқарушы компания капиталдандырады. Чилиде зейнеткерлік жас әйелдер үшін 60, ерлер үшін 65 жас.

Жапония

Зейнетақы моделінде мемлекет қаржыландыратын мемлекеттік игіліктер басым. Жапонияның зейнетақы жүйесі екі негігі деңгейден тұрады. Бірінші ақша - кіріс деңгейіне, ұлтына және кәсібіне қарамастан еліміздің барлық тұрғындары алуға құқығы бар базалық зейнетқы. Базалық зейнетақы жас бойынша (65 жасқа толған және сақтандыру тәжірибесі болған жағдайда), мүгедектік және асыраушысынан айырылу бойынша зейнетақыға бөлінеді. Екінші ақша - мемлекеттік және кәсіптік зейнетақы, оны қызметшілер базалық зейнетақыға қосымша алады. Жапонияда зейнетқа шығу жасы 65 жас. Жұмысыңды жалғастырсаң, зейнетақы молшері жыл сайын артып отыр.

Қытай

Алғашында Қытайда зейнетақыны тек шенеуніктер мен мемлекеттік компаниялардың қызметкерлері ғана алатын болса, нарықтық реформалар жүріп жатқандықтан, жүйе жеке секторда жұмыс істейтін қала тұрғындарын қамтыды. 2007 жылы қытайлықтардың 30%-ы ғана зейнетақы төлемдеріне сене алды (қалғанын дәстүрлі түрде балалар тамақтандырды). 2009 жылы ҚХР билігі ауылдық елді мекендердің тұрғындарына зейнетақыны енгізуді жеделдетті. 2012 жылдың қазан айындағы жағдай бойынша зейнетақы жүйесі халықтың 55%-ын қамтиды. Қытайда есептеу жүйесі адамның қалада немесе ауылдық жерде тұруына, сондай-ақ оның мемлекет немесе жеке компанияда жұмыс істейтініне байланысты ерекшеленеді. Мемлекеттік зейнетақы тұрғылықты жеріндегі орташа жалақының 20% құрайды. Ауылдық жерлерде зейнетақы Қытай шаруаларының орташа айлық табысының 10 пайызын құрайды. Жеке секторда қызметкерлер жалақысының 8%-ын зейнетақы қорларына жібереді, жұмыс беруші тағы 3%-ын қосады, индекстеу бағаның өсу деңгейімен шектеледі. Ерлер 60 жаста, әкімшілік әйелдер 55 жаста, қол жұмысшылары 50 жаста зейнетке шығады. Зейнетақы алу үшін қажетті еңбек өтілі – 15 жыл.

Пенсионные системы западной Европы: Швейцария

**Обязательное
пенсионное страхование**

От **2 до 4%** от з.п. на
свой лицевой счет
+
1% на обеспечение
пенсионеров

Каждый трудящийся

**Личное пенсионное
страхование**

Пенсионный счет в
коммерческом банке

На пенсионные вклады
предоставляются
**льготы по налогам на
имущество и доходы
физических лиц.**

Пенсионные системы западной Европы

Нидерланды (пенсионный возраст 65 лет м. и ж.)

Социальная пенсия

Пенсия от работодателя

Индивидуальное пенсионное накопление

Базовая государственная пенсия, **650 евро в мес.**

+

70-110 евро в зависимости от социальных условий, здоровья пенсионера, наличия детей и пр.

Рассматривается как дополнительная к базовой пенсии.

Регулируется законодательством.

Самостоятельно, путем **страхования жизни** в страховой компании.

Одиноким пенсионерам получают более высокие пенсии по сравнению с супружескими парами (разница составляет примерно 20-30%).

Обязательно **перестрахование накапливаемых пенсий.**

Әдебиеттер

- 1 Antolin P., Pugh C., Stewart F. Forms of Benefit Payment at Retirement / OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions, 2018, Paris.122p.
- 2 R.Hinz, A.Mataoanu. Pension Supervision: Understanding International Practice and Country Context / WB Soc.Protection Discus.№5, 2019, Washington.79p.
- 3 Новиков А. Особенности эволюции зарубежных пенсионных систем // Мировая экономика и международные отношения. – 2022. – № 5. – С. 67
- 4 Clark, G.L., Pension Reserve Funds: Aligning Form and Function / Rotman International Journal of Pension Management. Vol.4, № 2, 2021, Toronto. 241p.
- 5 Monk A. The Principles and Policies of Pension Reserve Fund Design and Governance / RotmanInternat.Journ.of Pens. Man. Vol.1, 2022, Toronto. 165p.
- 6 Ерошенков Г. Переход к накопительной пенсионной системе: мировой опыт и возможности его применения в России. – М.: МАКС Пресс, 2018. – 250 с.
- 7 OECD Pensions Outlook 2012, OECD Publishing, 2022, Paris. 251-264p.